Міністерство культури та інформаційної політики України
Одеська національна наукова бібліотека

ПАМ'ЯТКИ ПИСЕМНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ: ВИВЧЕННЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської науково-практичної конференції
з міжнародною участю
до 100-річчя Музею книги
відділу рідкісних видань та рукописів
Одеської національної наукової бібліотеки

Одеса, 6–7 грудня 2022 р.

Одеса
2023

УДК 719:[09+008]](06)
П 15

П 15 **Пам'ятки писемності та культури: вивчення, збереження, популяризація** : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю до 100-річчя Музею книги відділу рідкісних видань та рукописів Одес. нац. наук. б-ки, Одеса, 6–7 груд. 2022 р. [Електронне видання] / упоряд. Г. М. Шпак ; відп. ред. Арюпіна Л. В. ; пер. з англ.: А. Р. Коцюруба, Н. М. Диба ; ред.: Н. Г. Майданюк, І. С. Шелестович. – Одеса, 2023. – 285 с. – Укр., англ. – Режим доступу: ....

Учасники конференції – провідні книгознавці, науковці-музейники, архівісти України та ближнього зарубіжжя – пропонують відповіді на виклики сьогодення; обговорюють пріоритетні напрями роботи та обмінюються досвідом з актуальних питань книгознавства, бібліотекознавства, архівознавства, музеєзнавства, інформаційної діяльності, цифрової репрезентації документних пам'яток як складової діяльності інституцій пам'яті; розглядають їх важливу роль у визначенні системи цінностей суспільства, формуванні національної ідентичності, історичної свідомості.

Для провідних фахівців бібліотек, архівів, музеїв, наукових установ, реставраційних центрів України та зарубіжжя, книгознавців, культурологів.

УДК 719:[09+008]](06)

Упорядник Шпак Г. М.
Відповідальний редактор Арюпіна Л. В.
Переклад з англ.: Коцюруба А. Р., Диба Н. М.
Редактори: Майданюк Н. Г., Шелестович І. С.

Відповідальність за зміст матеріалів несуть автори.
Англомовні тексти подано в авторській редакції.

© Одеська національна наукова бібліотека, 2023
© Автори статей, 2023

ЗМІСТ

Від упорядника 9

ВІТАЛЬНІ СЛОВА **10**

КАРАНДЄЄВ Ростислав,
перший заступник Міністра культури та інформаційної політики України 11

ХРОМОВ Анатолій,
голова Державної архівної служби України 14

БІРЮКОВА Ірина,
генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки 17

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ **19**

КОВАЛЬЧУК Галина
Дослідження книжкових пам'яток як історична традиція українського книгознавства 20

ЛОСІЄВСЬКИЙ Ігор
Бібліотечний підрозділ документарних пам'яток: сучасна функціональна модель 25

LOTMAN Piret = ЛОТМАН Пірет
The book heritage and national identity: the estonian experience = Книжкова спадщина та національна ідентичність: досвід Естонії 30

COSOVAN Veronica = КОСОВАН Вероніка
Ukrainian slavonic books from the National library of the Republic of Moldova = Слов'янські книги України з Національної бібліотеки Республіки Молдова 32

ЛУК'ЯНЧУК Петро
Збереження архівних пам'яток Одещини в умовах загроз воєнного конфлікту 41

АРЮПІНА Ліна, ІЖИК Лариса
Музей книги Одеської національної наукової бібліотеки як складова науково-інформаційного та соціокультурного простору України 43

СЕКЦІЯ 1
Бібліотеки, архіви, музеї як інституції збереження національної пам'яті **50**

АЛЄКСЄЄНКО Майя
Libri rari Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова: надходження, вивчення та збереження 51

ПРАВОВЄРОВА Лілія
Вивчення, збереження, популяризація приватних колекцій відомих учених-медиків у фондах Національної наукової медичної бібліотеки України (ННМБУ) 56

КОНДРАТЕНКО Тамара, СУЛИМА Оксана, БІЛОКІНЬ Фаїна
До питання співпраці Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського та Державного архіву Полтавської області 58

ГОЛОВКО Олеся
Історія Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка: минуле і сучасність 62

ДЕМЕНТЬЄВА Ірина
Колекції раритетних видань в експозиціях Музею книги 67

ДОВГАНЮК Ірина
З досвіду роботи з рідкісною та цінною книгою в Одеській ОУНБ імені М. С. Грушевського 72

СЕКЦІЯ 2
Історія формування та сучасний стан колекцій документних пам'яток у фондах інституцій пам'яті **76**

PETREIKIS Tomas = ПЕТРЕЙКІС Томас
Lithuanian press heritage of Odesa before 1919 = Литовська спадщина одеської преси до 1919 року 77

БУЛИГА Олександр
Книгозбірня Почаївського монастиря унійної доби 87

ЛЕВЧЕНКО Юрій
Документи комітету «Українці Канади» (КУК) у колекції видань і документів, переданих Службою зовнішньої розвідки України до Наукової бібліотеки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 93

ЯКОВЕНКО Олена, САРНАВСЬКА Світлана
Особові колекції у складі фонду основного зберігання Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського 99

ХІВРЕНКО Ніна
Колекція прижиттєвих видань класиків української літератури XIX – початку XX ст. Національної історичної бібліотеки України 105

СПАССКОВА Олена
Колекція книг з історії мистецтва професора Б. В. Варнеке у бібліотеці університету імені К. Д. Ушинського 109

МАКОВСЬКА Валентина
Періодичні видання кінця XVIII – початку XX століття у фондах Хмельницької ОУНБ 113

ДІДОРА Лариса
Фрагмент бібліотеки родини Ржевуських у книгозбірні Бердичівського соціально-історичного музею (1926–1954) 118

САФРОНОВА Олена
Книги з бібліотеки одесита А. В. Мазаракія (1853–1919) у фонді Вінницької ОУНБ 121

ЧЕБОТАРЬОВА Людмила
Документальні пам'ятки професорки Олени Байрак у зібранні Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського 126

КАРАГОДІНА Катерина
Видання праць французьких політичних мислителів XVI ст. у фонді відділу рідкісних видань та рукописів ОННБ 131

КАРПЕНКО Артем
Антикварні художні твори із садибних колекцій графсько-дворянських родин Харківщини кінця XIX — початку XX ст. 135

ЯЦУН Надія
Україномовні видання одеського друкаря Ю. І. Фесенка у фонді ОННБ: історико-книгознавчий аспект 138

БЕРЕЖОК Євгенія
Приватна книжкова колекція І. О. Стемпковського у фонді Одеської національної наукової бібліотеки 147

СЕКЦІЯ 3
Українська книгознавча, бібліотекознавча, архівознавча та музеєзнавча традиції: історія, сучасний стан і перспективи розвитку **154**

ФЕДОТОВА Оксана
Внесок В. Шпілевич у розвиток бібліотечної справи України 155

РУСАКОВ Сергій
Особливості обігу творів українського мистецтва на основі наукових і публіцистичних згадок 159

ПОПЕРЕЧНА Лідія
Першоджерела Української бібліотечної енциклопедії: віднайти, дослідити, зберегти 162

ВЕРБІЦЬКА Оксана
Шевченкознавчі дослідження установ НАН України у 1945 р. (за документами Архівного фонду НАН України) 167

МЯСКОВА Тетяна
Науковий доробок І. Ю. Черкаського в історико-культурному фонді «Відділи I–XV» бібліотеки Київського університету Св. Володимира 171

ПОЛЯКОВА Юліана
Серія «Венец славянских поэтов» та її засновник Юліан Солтик-Романський 177

ШВАЧКА Тетяна
Київський період життя та наукової діяльності митрополита Євгенія (Болховітінова) (1822–1837 рр.) 183

ЛЕВЧЕНКО Валерій
Життя «до» та «після»: з історії звільнення О. М. Тюнєєвої з бібліотеки 1930 р. (за архівними матеріалами) 186

ДЬОМІН Олег
Історія середньовічної Італії в рукописах професора О. М. Клітіна 191

ПОНОМАРЕНКО Лариса
Науковий доробок Павли Рогової з історії освітянських бібліотек України та збереження культурної спадщини 195

СЕКЦІЯ 4
Збереження документних пам'яток в умовах загроз воєнних конфліктів: зберігання, консервація, реставрація, цифровізація **200**

SIPAVIČIŪTĖ Justina=СІПАВІЧЮТЕ Юстина
Court books of the Grand duchy of Lithuania in the 16th – 21th centuries: from history to digitalisation = Судові книги XVI–XXI ст. Великого князівства Литовського: від історії до оцифрування 201

AIZPURIETE Austra = АЙЦПУРІЄТЕ Аустра
Preventive conservation efforts in National library of Latvia = Запобіжні заходи щодо зберігання в Національній бібліотеці Латвії 215

VĀVERS Reinis = ВЕВЕРС Райніс
Research, digitization and popularization of the map collection of the National library of Latvia = Дослідництво, оцифрування та популяризація картографічної колекції Національної бібліотеки Латвії 221

ОСТАПЧУК Валерія
Виклики цифрового світу при формуванні фондів особового походження 226

БЕЗСМЕРТНИЙ Михайло
Досвід збереження видань локального значення (на прикладі університетської газети НПУ імені М. П. Драгоманова) 230

СЕКЦІЯ 5
Документні пам'ятки: з досвіду вивчення **233**

RAILIENĖ Birutė = РАЙЛІЄНЕ Біруте
Personal index of bibliography today: the relationship between creation innovations and long-standing traditions = Персональний бібліографічний покажчик сьогодні: зв'язок між креативними інноваціями і давніми традиціями 234

СЕДЛЯР Олександр
Книга Михайла Малиновського «О великомъ Божіемъ мірѣ» (1855) як зразок просвітницької літератури галицьких русинів середини XIX ст. 244

ГОРБУЛ Тарас
Репрезентація культурної спадщини України в сучасному цифровому вимірі 249

СТЕМПІЦЬКА Юлія
Елементи архітектоніки кириличних стародруків та модель їх класифікації 252

ЯНЧАРУК Вікторія
Двозначні таблиці кириличних авторських знаків на базі зведеного кириличного алфавіту 257

АФАНАСЬЄВА Зоя
Провенієнції на книгах приватної бібліотеки Г. О. Афанасьєва та його родини як документальна пам'ятка збереження книжкової культури у фондах НБУ імені В. І. Вернадського 261

САЄНКО Валерій
Видання В. І. Гошкевича в бібліотеках Києва 267

ПЕТРЕНКО Оксана
Україніка у виданнях громадянського друку: віршований переклад Олександром Паліциним «Слова о полку Ігоревім» 273

Наталія КОНДРАТЕНКО
Досвід реставрації документальних пам'яток із колекції Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського *278*

УДК [070:378.4]:004.6-028.63

Михайло БЕЗСМЕРТНИЙ,
магістрант Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, бібліотекар
Наукової бібліотеки НПУ ім. М.П. Драгоманова.
Київ, Україна

ДОСВІД ЗБЕРЕЖЕННЯ ВИДАНЬ ЛОКАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ (на прикладі університетської газети НПУ імені М. П. Драгоманова)

Періодичні видання є знаним об'єктом наукових досліджень. Особливим типом таких видань є малотиражні газети різних регіонів та організацій, зокрема університетів. Університетська преса досліджується з історичної, жанрової, графічної, краєзнавчої та інших точок зору.

Суттєвою проблемою подібних періодичних видань є те, що їх збереження і надання доступу до них не завжди належать до сфери діяльності організацій, яким вони належать. Як констатує дослідниця О. Бабічева, «газети, з їх великими форматами і особливо тонким папером, піддаються сильному фізичному впливу під час роботи з ними, тому саме вони потребують збереження оригіналів шляхом їх консервації після зацифрування» [1, с. 15]. Тому при неналежному поводженні відомості з цих видань перебувають під загрозою втрати й знищення. Одним зі способів подолання цієї проблеми є створення відкритих цифрових архівів. За приклад можна навести проєкт Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна «Електронний архів періодичних видань Back2News» (http://back2news.org/) [1], у рамках якого у вільному доступі розміщено архів провінційної харківської газети «Южный край». Власний проєкт із оцифрування університетської газети започаткувала і Наукова бібліотека Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова походить від Університету св. Володимира, заснованого в 1834 році й реорганізованого радянською владою в Київський інститут народної освіти в 1920 році. У 1930–1933 роках із нього було

виокремлено Київський державний педагогічний інститут – безпосередній попередник сучасного педагогічного університету. Впродовж 60 років його друкованим органом була газета «За педагогічні кадри». Її перший випуск датовано 1956 роком. У книгосховищі Наукової бібліотеки зберігається архів, що включає понад 1200 номерів, – від початку існування до останнього номера в 2016 році. Проєкт ретрокаталогізації та зацифрування було започатковано в 2021. Метою проєкту є збереження, спрощення доступу та подальшого дослідження цього джерела. Його головними складовими є сканування, OCR-обробка отриманої інформації та бібліографічний опис. Зберігання електронних версій відбувається на базі системи колекцій Наукової бібліотеки НПУ з використанням ПЗ DC-Visu v2.0 [4]. На цей момент повністю опрацьовано випуски 1957, 1958 і 1970 років та частина випусків 1959 року. Завдяки OCR-обробці доступний повнотекстовий пошук. Дослід також показує, що вміст індексується в пошуковій системі Google.

У процесі дослідження архіву газети «За педагогічні кадри» було виявлено існування її попередниці. У газетній замітці 1967 року П. Ромась пише: «…у нашому інституті в 1935–36 роках виходила багатотиражна газета «За комуністичне виховання» … Всього рік виходила багатотиражка. Всього 36 номерів побачили світ, з яких рівно половина збереглася в газетному відділі Центральної наукової бібліотеки АН УРСР» [3]. Газета «За комуністичне виховання» справді зберігається у фондах нині Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, і наразі вирішується питання про можливість включити її в проєкт. Також розглядається можливість долучити до проєкту перші випуски газети «Кузня освіти», яка виходила з 1929 року в Київському інституті народної освіти, а згодом стала газетою Київського університету імені Т. Г. Шевченка [2].

Основна складність, що постала перед нами в процесі опрацювання матеріалу, полягає у формі зберігання архіву. Раніше задля зручнішого зберігання випуски газети радянського часу були об'єднані у підшивки за роками. Планетарний сканер *ScanSnap SV600*, яким ми користуємось, розрахований на максимальний формат А3, що майже відповідає формату газети, але підшивка виконана таким чином, що отримати неспотворене зображення матеріалу неможливо. В результаті консультацій з фахівцями було встановлено, що розшити ці підшивки, не завдавши суттєвої шкоди матеріалам, неможливо. Наразі обробка викривлень виконується за допомогою програмного забезпечення, але проблема потребує подальшого розроблення. Було також зроблено спробу фіксувати зображення за до-

помогою камери сучасного мобільного телефону (Huawei P20 Pro), – цей метод має як позитивні, так і негативні сторони, але за умови вирішення проблеми точного кольоровідтворення та стабілізації освітлення він може мати певні перспективи.

У майбутньому в рамках проєкту також планується каталогізація важливих статей із занесенням їх до каталогу статей Наукової бібліотеки НПУ. Виконання цього проєкту підвищить доступність архіву видання «Педагогічні кадри», зробить його зручним для вивчення та аналізу електронними методами дослідження, допоможе зберегти фізичні примірники документів у задовільному стані. Відкритий доступ дозволить користуватися цими документами віддаленим користувачам.

Список використаної літератури

1. Бабічева О. Г. Електронний архів періодичних видань Karazin.Back2News: перший досвід створення відкритих повнотекстових ресурсів у вітчизняних бібліотеках. *Бібл. вісн.* 2020. Вип. 3. С. 14–17. DOI: https://doi10.15407/bv2020.03.014 (дата звернення: 15.12.2022).
2. Вакульчук О. А. Газети вищих навчальних закладів України (1920 – початок 1940-х рр.) як об'єкт історії газетної періодики. *Sciences of Europe.* 2021. Т. 3 (№ 67). С. 21–26. DOI: https://doi.org/10.24412/3162-2364-2021-67-3-21-26 (дата звернення: 15.12.2022).
3. Ромась П. У нашому інституті в 1935–36 рр. виходила багатотиражка «За комуністичне виховання». *За пед. кадри.* 1967. 4 трав. С. 2.
4. Цифровий архів періодичного видання «За педагогічні кадри» («Педагогічні кадри»). URL: http://old.lib.npu.edu.ua/new-collections/documents/view/16 (дата звернення: 15.12.2022).